

Intervencions museogràfiques a Catalunya (2015-2018)

Introducció i context

F. Xavier Menéndez i Pablo

21/03/2019

Abstract

D'uns anys ençà (des de 2008) hem ofert des de la revista *Mnemòsine* una crònica de les darreres novetats museogràfiques del país, per anys. Al número 5 vam abastar els anys 2008 i 2009; al número 6, els anys 2010 i 2011; al número 7, 2011 i 2012 i al 8, el segon semestre de 2012, el 2013 i pràcticament tot el 2014.

Ara, estem en condicions d'oferir una cinquena entrega, però aquesta vegada ho farem en capítols específics, separats, en format electrònic i en sis articles diferents: "Intervencions museogràfiques a Catalunya (2015-2018). Introducció i context", "Intervencions museogràfiques a Catalunya (2015)", "Intervencions museogràfiques a Catalunya (2016)", "Intervencions museogràfiques a Catalunya (2017)", "Intervencions museogràfiques a Catalunya (2018)" i "Intervencions museogràfiques a Catalunya: projectes".

Aquesta iniciativa pretén, com hem fet fins ara, recollir les realitzacions museogràfiques (museus i exposicions permanents en museus, monuments i centres afins que siguin nous o que s'hagin reformat) dutes a terme en els darrers anys, així com els projectes en curs.

Introducció

Aquesta iniciativa pretén, com hem fet fins ara, recollir les realitzacions museogràfiques (museus i exposicions permanents en museus, monuments i centres afins que siguin nous o que s'hagin reformat) dutes a terme en els darrers anys, així com els projectes en curs.

Tot i que originalment volíem fer una simple enumeració de projectes i realitzacions (l'espai d'una revista en paper és limitat) per plasmar la proliferació en època de crisi de nous projectes museogràfics (sobretot locals) que de vegades no comptaven amb els requisits tècnics ni professionals mínims, la realitat és que el volum d'informació que hem anat aplegant ha posat de manifest la necessitat de disposar de més espai per a l'anàlisi i la reflexió. Aquesta és la raó principal per la qual hem decidit brindar aquesta documentació al sector a través de la plataforma web de la nostra associació; no té sentit publicar una informació tan voluminosa i alhora tan volàtil i conjuntural en una revista, i encara menys si és en paper.

D'altra banda, aquestes "cròniques" s'elaboren principalment a partir de notícies de premsa i d'informacions de webs recollides i consultades al llarg dels anys que tractem, complementades amb algunes trucades telefòniques. Tot plegat generarà algunes imprecisions i afirmacions ja desfasades. Un exemple: els projectes que apareixen un dia en una notícia i dels quals no es parla mai més. És impossible saber el seu estat actual.

També hi haurà omissions involuntàries sobre realitzacions que desconeixem; una vegada més, demanem disculpes per avançat. Aquesta és la segona raó per què apostem per publicar aquestes “cròniques” en format digital. Qualsevol error o omisió es podrà corregir de forma immediata. Per tant, fem una crida als museus i centres afectats perquè ens envieu les correccions i precisions que considereu oportunes al correu electrònic menendezpf@gmail.com.

Reitero l'objectiu d'aquests articles: pretenem il·lustrar el pols museogràfic del país en el context actual, a la sortida (això diuen) d'una crisi, centrant-nos en les inversions en els equipaments i, sobretot, en les noves exposicions permanents. Tot i que deixem de banda altres aspectes de la gestió dels centres, volem analitzar què està passant en un país on els museus han reculat en els darrers anys (menys visitants, menys personal tècnic i directiu, menys pressupost, menys hores d'obertura, menys ajuts de les administracions) contraposant aquesta realitat a l'eclosió d'una nova oferta museogràfica que ha nascut malgrat la crisi, caracteritzada sobretot per l'obertura de nous centres d'interpretació que sovint es creen sense cap projecte de viabilitat ni sostenibilitat previ i sense la plantilla professional imprescindible.

Escenari de partida

Volem contextualitzar tots aquests moviments per crear nous centres en el moment polític i institucional corresponent i definir l'escenari general de país en el marc de la situació de la política museística catalana en els anys d'estudi (2015-2018).

- El període que tractem abasta **des del gener del 2015** (amb algunes incursions a finals del 2014) **fins al setembre del 2018**. *Grosso modo*, coincideix amb la **X legislatura municipal (maig 2015-maig 2019)**. Com en els anys anteriors, l'entorn en què s'impulsen més centres nous a Catalunya és al món local, sota la iniciativa de les entitats locals. En el capítol dedicat al 2015, s'aprecia considerablement la concentració d'inauguracions en el primer trimestre, sobretot a Barcelona. Durant el segon semestre del 2015 i també el 2016, es detecten moltes obertures que corresponen als centres que no es van poder inaugurar abans de la campanya electoral per raons de calendari (la llei prohibeix inaugurar en període electoral) i que es van obrir al públic després dels comicis. Havent passat un període més discret (2017 i 2018), a finals de 2018 es comença a detectar que una sèrie de projectes s'acceleren en vistes a les municipals de 2019.
- En la legislatura municipal anterior (2011-2015), va acabar un cicle important de projectes museístics locals de llarg recorregut (2011: Cerdanyola, Amposta, etc.; 2012: Vilafranca en primera fase, Palafrugell, Tortosa; 2014: Sitges; etcètera). **En la legislatura municipal present (2015-2019), han obert al públic un conjunt de museus locals** que havien estat en obres anys durant anys. Destaquen Can Marfà, una nova antena del Museu de Mataró (2015), la nova seu del Museu de Molins de Rei (2018) i un seguit de museus nous, com el Museu de la Torneria de Torelló (2016), el Museu del Turisme de Calella (2016), l'Espai Far de Vilanova i la Geltrú (que inclou dos museus) (2016), el museu de l'Alfolí de la Sal a L'Escala (2017) i el Mas Miró de Mont-roig del Camp (2018). D'altra banda, **continuen avançant al territori una sèrie de projectes de renovació museogràfica de museus locals** que destaquen per la seva transcendència. Uns estan a punt de culminar en aquest mandat (la reforma del Museu Comarcal de Manresa; el Museu Casteller de Valls, de nova creació; el nou Museu de l'Esquerda a Roda de Berà). D'altres han iniciat la seva llarga singladura cap a la inauguració (el Museu d'Art de Lleida, a partir del Morera; la segona fase del VINSEUM Museu de les Cultures del Vi de Vilafranca; el Museu d'Art de Girona Casa Pastors; el Museu Thyssen a Sant Feliu de Guíxols, que s'ha revifat després de passar anys paralitzat).
- En paral·lel, **altres projectes estan en crisi en aquests moments**: el NEAN de Capellades, el Museu de la Patum de Berga, el Museu del Còmic a Badalona o la Casa Dalí de Figueres. Com veurem específicament més endavant, aquests projectes han estat possibles gràcies a les aportacions dels ajuntaments respectius, de la Generalitat, de les diputacions, de l'Estat i dels fons FEDER. Però, com també veurem, aquestes administracions també han donat suport a **moltes altres iniciatives museístiques** de formats diversos. La majoria no s'haurien tirat endavant si no fos per aquestes subvencions, sobretot en el cas de les aportacions del FEDER i de l'Estat (1,5% cultural, principalment). I, gràcies a aquests ajuts, els ajuntaments s'han tirat a la piscina i han començat a crear un seguit de centres d'interpretació i altres equipaments patrimonials en clau turística no sempre sostenibles i de

vegades sense ni tan sols un estudi de viabilitat o un pla de gestió professional. Es tracta d'equipaments molt variats, tots relacionats amb el patrimoni, alguns vinculats a museus, però d'altres lligats a projectes més aviat turístics. Molts utilitzen el nou nom de moda "l'Espai de".

D'altra banda, i en relació a la despesa efectuada el 2014 per la Generalitat en motiu del Tricentenari, no s'infereix que s'hagin consolidat gaires espais museïtzats estables. A més a més, la xarxa d'Espais de Memòria Democràtica (de titularitat municipal) també ha continuat la seva decadència a causa de la manca de lideratge i de recursos del Memorial Democràtic de la Generalitat.

- A **Barcelona**, ha ocorregut un fenomen semblant. A finals de la legislatura passada, van culminar un seguit de **grans projectes museístics**. Després del Born (2013) i del Recinte de l'Hospital de Sant Pau (2014), van obrir les portes el DHUB (desembre del 2014) després d'un llarg procés i el Museu de les Cultures del Món (febrer del 2015), creat en un temps rècord, en menys de tres anys. Aquestes van ser les principals prioritats del mandat municipal 2011-2015. També es va inaugurar el centre d'interpretació del Castell de Montjuïc (febrer del 2015) i es va dur a terme un important desplegament de seus territorials del Museu d'Història (MUHBA) durant tot el 2015, abans i després de les eleccions municipals. El nou Museu Etnològic de Barcelona també va obrir les portes després dels comicis, l'octubre de 2015.

Però el canvi de govern s'ha fet notar i en el nou mandat municipal 2015-2019 les prioritats canvien. L'Ajuntament aposta per consolidar i dotar els museus existents abans de fer-ne de nous. D'aquesta manera, entren en crisi el projecte de la Muntanya dels Museus (proposat per l'anterior equip de govern) i alguns dels projectes derivats, com el futur Museu de l'Arquitectura o el Centre Nacional de Fotografia. També es veu amb escepticisme el projecte del nou museu Ermitage, que s'ha mantingut en primer pla informatiu. L'Ajuntament és el que, públicament, deixa sola la Generalitat en aquests projectes, però el mateix Pla de Museus de la Generalitat de 2017 també rebaixa plantejaments. Els principals projectes que l'Ajuntament està impulsant en aquest mandat són el Museu Blau (rehabilitació de la coberta), la creació de nous centres territorials del MUHBA i el Museu de Ciències Naturals a la Ciutadella, el futur dels antics centres del qual es manté en debat. Sense deixar Barcelona, hem d'esmentar el Museu Marítim de Barcelona, liderat per la Diputació. Després de la inauguració de l'edifici el 2013, d'una exposició provisional el 2015 i dels nous accessos creats el 2016, encara no ha abordat el gran projecte de la seva exposició permanent.

- Un altre tret característic de la ciutat de Barcelona durant el període que tractem és que ha continuat, com en els anys anteriors, la obertura al públic de **edificis modernistes**, la majoria privats, enmig del debat sobre la massificació turística. L'Ajuntament i la resta d'administracions han seguit rehabilitant el recinte de l'Hospital de Sant Pau (amb la inauguració del Pavelló de Sant Salvador el 2017) i han obert al públic els pavellons de la Finca Güell, de Gaudí (2015). Mentrestant, l'Ajuntament està destinant importants inversions al Park Güell. Pel que fa als espais privats, han obert les portes la Casa Amatller (2015), la Casa de les Punxes (2016) i la Casa Vicens (2017). La Casa Lleó i Morera va obrir el 2014 i tancar el 2016. La Pedrera s'ha seguit restaurant (2014 i 2018).

- Pel que fa al **MNAC** i el **MACBA**, pressupostàriament parlant, encara no s'han refet de les fortes retallades aplicades a les aportacions ordinàries entre els anys 2012 i 2014 pel Ministeri de Cultura i per la Generalitat. Recordem que l'Ajuntament de Barcelona va auxiliar la Generalitat, l'any 2013, amb noves aportacions econòmiques als centres. En el cas del MACBA, això va comportar la preeminència de l'Ajuntament en el seu govern. El MACBA confia a expandir-se a l'adjacent convent de Montalegre i resta a l'espera d'aconseguir els recursos necessaris. La polèmica del cas va esclatar el 2018, quan l'Ajuntament va manifestar la intenció de d'utilitzar l'immoble per obrir un CAP. Per la seva banda, el MNAC segueix la lluita per "baixar" de la muntanya en direcció a Plaça Espanya i reivindica almenys un dels pavellons de la Fira per ampliar-se. Tot i les dificultats que aquesta institució travessa, el MNAC va aconseguir obrir al públic la nova presentació de la col·lecció del Renaixement i del Barroc el 2018. D'altra banda, en el període que analitzem (2015-2018), el MNAC per fi s'ha decidit a liderar el territori i ha donat un gran impuls a la Xarxa de Museus d'Art de Catalunya.

- Si en l'anterior "crònica" (2012-2014) destacàvem que, a més de la proliferació de nous centres, pràcticament no havia tancat cap museu, ara no podem dir el mateix. Però, això sí, tots **els museus que han tancat** en el període 2015-2018 **són privats i gairebé tots a Barcelona**. Es tracta de la Fundació Godia (2015), el Museu del Calçat (2015), el Museu d'Idees i Invents de Barcelona o MIBA (2016), l'Open Camp (2017) i el Museu del Mamut

(2017). A la resta del territori, van tancar el Museu del Castell de Sanaüja (2018) i el Museu de les Papallones (2017), aquest últim per traslladar-se de Sort a Ribera de Cardós (2018). El principal centre privat que ha obert portes en aquest període es l'Or Museum de Sant Julià de Ramis (2018).

- En aquest mandat, Catalunya s'ha dotat d'un nou **pla de museus**. El 22 de setembre del 2017, es va presentar oficialment al MNAC el **Pla de Museus de Catalunya. Museus 2030**. Aquesta nova proposta, liderada pel director general de l'Agència Catalana de Patrimoni Cultural, Josèp Boya, va ser fruit d'un extens debat i va obtenir un notable consens amb el sector després d'un ampli procés de participació.

Aquest pla de museus parteix d'un projecte anterior que es va plantejar públicament per primera vegada el març del 2012 amb el document *Bases del Nou Pla de Museus de Catalunya* i pretenia renovar l'anterior pla de museus, presentat també al MNAC el 2008. L'octubre del 2014, es va anunciar la presentació del nou pla per al gener del 2015, però el projecte va quedar aparcat i el Govern no el va aprovar. Tot i no haver-se presentat oficialment, el document es va publicar el juliol del 2015, poc abans de la dissolució de la XI legislatura (*Pla de Museus de Catalunya Document de treball 2015*). En la legislatura següent (2015-2017), es va impulsar la nova versió, presentada el 2017.

- Durant aquest període (2015-2018), i d'acord amb les grans línies del Pla de Museus, s'han desplegat les **xarxes territorials de museus** al territori, amb línies de subvencions de concurrència competitiva, un nou model de cooperació i de govern i un nou format d'oficines tècniques (els anteriors SAM). A Lleida i a Girona, s'ha consolidat el model en col·laboració amb les respectives diputacions. A Tarragona, s'ha creat sense diputació i, a la província de Barcelona, s'ha iniciat el diàleg amb la Diputació per compartir la xarxa ja existent, liderada per aquesta institució. El 2016, es van començar a recuperar les subvencions de concurrència competitiva als museus registrats (per funcionament) que havien desaparegut per la crisi, al menys els anys 2011, 2013, 2014 i 2015. Pel que fa als museus nacionals i les seves xarxes temàtiques, el seu desenvolupament ha estat condicionat (excepte en el cas del MNAC) per la creació de l'Agència Catalana de Patrimoni Cultural.

- L'**Agència Catalana de Patrimoni Cultural** es va crear el 2014. És l'organisme que gestiona els museus i monuments de la Generalitat i el seu principal objectiu és prioritzar les estratègies destinades a incrementar els públics i els ingressos per productes i serveis, sobretot en aquells centres amb major potencial turístic. Els museus integrats a l'Agència són el mNACTEC, el MAC, el MHC, el MNAT i el Md'AG. També hi pertany el CRBMC. Els dos primers museus, el mNACTEC i el MAC, són **museus nacionals** (el tercer museu nacional, el MNAC, no en forma part, ja que és un consorci) i, juntament amb el MHC, han perdut personalitat jurídica, pressupost, personal, seus i autonomia.

La transferència de personal a l'estructura central de l'Agència va deixar aquests museus en una situació delicada. Durant aquests anys, l'Agència no ha aconseguit millorar el funcionament dels centres, però sí que ha aconseguit algunes inversions importants (principalment, gràcies al suport de La Caixa a través del programa "Patrimoni en acció" i a algunes aportacions del Ministeri de Cultura). Com veurem més endavant, aquestes inversions han millorat l'oferta museogràfica d'Empúries i d'alguns monuments i jaciments com Escaladei o Ullastret. El 2018, per fi, també s'ha pogut abordar la reforma de la vella seu del MNAT d'acord amb el Ministeri de Cultura.

Les xarxes temàtiques s'han anat desplegant (la Arqueoxarxa del MAC, el sistema territorial del mNACTEC, la xarxes de museus d'història i d'etnologia, liderada pel MHC), però el vell projecte de crear un únic museu nacional d'història segueix en aturat. El Pla de Museus del 2017 segueix considerant-lo un projecte vàlid, ara amb la nova denominació de Museu Nacional d'Arqueologia i Història (a partir dels noms del MAC i del MHC), però ja no hi inclou el mNACTEC en la recepta, com sí que feia el pla del 2015. Tampoc queda clar què passarà amb l'etnologia, que el 2015 estava inclosa en aquest gran museu unificat.

- D'altra banda, la Direcció General del Patrimoni Cultural, a més d'impulsar el Pla de Museus, desplegar (amb dificultats) l'Agència Catalana del Patrimoni Cultural i desenvolupar les xarxes de museus (territorials i temàtiques), ha prioritzat determinades **inversions estratègiques al territori**. Així, ha apostat pel Museu d'Art de Lleida (Museu Jaume Morera), que també compta amb un FEDER, i, dins del projecte Tàrraco, per la reforma del MNAT i pel Teatre Romà. També està impulsant, amb l'ajuntament de Tarragona, el pla director del projecte

Tàrraco (futur consorci, pla d'usos de la Tabacalera) i, amb l'ajuntament de Girona, el futur projecte del Museu d'Art, que preveu compactar el nou museu contemporani de la Casa Pastors amb l'actual Museu d'Art de Girona. D'altra banda, els ajuts FEDER permetran abordar els ambiciosos projectes del VINSEUM de Vilafranca i del Museu Comarcal de Manresa (a més l'esmentat Morera de Lleida).

- Com ja hem dit anteriorment, no hem analitzat tots els paràmetres que permetrien valorar la **situació global dels museus del país**. Aquí, només volem deixar constància que segueixen creant-se nous centres, la majoria de titularitat local. Aquest fet segueix sobtant, perquè, mentre se segueixen impulsant **nous equipaments**, els ajuntaments titulars de museus estan aguantant els actuals centres reduint-ne l'autonomia (han desaparegut molts organismes autònoms), el personal, els serveis escolars, les activitats, el pressupost i els horaris de visita, o bé transferint la seva gestió a altres centres. Cap museu públic ha tancat portes, però algunes antenes o centres d'interpretació només obren per a visites concertades. En alguns municipis, s'ha compactat la gestió dels museus en organismes únics i, en relació al personal tècnic, encara tenim museus sense director i directors que exerceixen la gestió de diversos museus.

D'altra banda, es constata una lleugera davallada global de visitants els darrers anys. De tota manera, no entrarem aquí, en el tema de les xifres de visitants; hi ha informes recents que ja analitzen la qüestió.

- Un fenomen nou registrat en aquest període (sobretot en el tram 2016-2018) han estat les **vagues** del personal de sala extern a molts dels grans museus de Barcelona (i a altres equipaments culturals). És un símptoma més que indica, juntament amb l'expansionisme de nous projectes, que seguim sense garantir els paràmetres de gestió mínims i imprescindibles dels museus reals. Els titulars dels centres han permès (en part, degut a la legislació contractual que prioritza el preu per davant de la qualitat) licitar uns contractes d'externalització dels serveis (atenció al públic, vigilància de sala i educació) que no garanteixen una remuneració digna del personal contractat.

- Durant el període d'estudi, hem assistit a **polèmiques patrimonials** de gran envergadura que han tingut una important repercussió als mitjans de comunicació: l'Ermitage, el Museu Etnològic de Barcelona, la massificació turística, el Museu d'Arts Escèniques al teatre Arnau, el Parc de la Ciutadella i el futur dels edificis de l'antic museu de ciències, La Muntanya dels Museus, el Museu d'Arquitectura, el Museu del Còmic, etc.

Però cap polèmica com la de Sixena. Ens referim a les obres d'art procedents del monestir aragonès de Sixena que es troben a Catalunya i que Aragó reclama per via judicial: objectes mobles del MNAC i del Museu de Lleida: Diocesà i Comarcal i les pintures murals del MNAC. No tenim espai ni esma per tractar l'estat del litigi en aquests articles; és massa complex. Només podem apuntar que, després de la bona voluntat demostrada amb el lliurament del lot procedent del MNAC la nit de l'11 de desembre de 2017, es va viure un episodi trist i injust quan les quaranta-quatre peces del MLl:DiC reclamades per Aragó van ser traslladades a Sixena, de forma preventiva i provisional, per ordre judicial i amb un fort desplegament policial, sense esperar la sentència ferma del litigi sobre la propietat de les obres, que encara està pendent.

Una vegada més, constatem la vitalitat museogràfica que relatàvem als articles anteriors de *Mnemòsine*, a nivell quantitatiu si més no, atesa la gran quantitat de projectes museogràfics nous que s'han realitzat i el volum de projectes que hem detectat.

